

Spis treści

Przedmowa	↘ 11
Podziękowania	↘ 17
Wstęp	↘ 21
Stan badań	↘ 33
Metodologia	↘ 47

ROZDZIAŁ 1

Rozwój brytyjskiej doktryny wojsk powietrznodesantowych w latach 1942–1944 oraz wpływ polskiej doktryny wojsk powietrznodesantowych i doświadczeń szkoleniowych na „Market-Garden” – największą operację powietrznodesantową w historii ↘ 53

- 1.1. Geneza i rozwój brytyjskiej doktryny powietrznodesantowej w latach 1942–1944 oraz czynniki wpływające na międzysojuszniczy proces planowania ↘ 55
- 1.2. Ocena zasad organizacji i zaangażowania oddziałów powietrznodesantowych w marcu 1944 r. oraz oferta Ministerstwa Wojny w sprawie użycia polskich wojsk powietrznodesantowych w Europie Północno-Zachodniej ↘ 68
- 1.3. Doświadczenia z polsko-brytyjskiej współpracy w rozwoju wojsk powietrznodesantowych ↘ 74
- 1.4. Polska koncepcja wojsk powietrznodesantowych i jej spójność z operacjami brytyjskimi ↘ 80

ROZDZIAŁ 2

Generał Stanisław Sosabowski i 1 Samodzielna Brygada Spadochronowa. Współpraca między Sztabem Naczelnego Wodza a brytyjskim Ministerstwem Wojny przed operacją „Market-Garden” ↘ 111

- 2.1. Utworzenie i rozwój 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej, nabór i szkolenie ↘ 113
- 2.2. Preludium do operacji „Market-Garden” i ocena gotowości bojowej w Szkocji 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej ↘ 115
- 2.3. Sztab Naczelnego Wodza i jego wkład w określenie roli oraz *modus operandi* brytyjskich oddziałów powietrznodesantowych ↘ 118

ROZDZIAŁ 3**Geneza, tło i kalendarium wybranych wydarzeń operacji****„Market-Garden” – rozpoznanie** ↘ 133

3.1. Kalendarium wybranych wydarzeń dotyczących polskiej brygady powietrznodesantowej 16–26 września 1944 r. ↘ 140

3.2. Brytyjska dywizja powietrznodesantowa i działania wywiadowcze przed bitwą pod Arnhem ↘ 144

3.2.1. Oświadczenie sir Briana Urquharta, szefa wywiadu brytyjskiego I Korpusu Powietrznodesantowego podczas operacji „Market-Garden” ↘ 145

ROZDZIAŁ 4**Ocena i bilans dokonania 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej pod Arnhem i Driel oraz podczas operacji „Berlin”** ↘ 159

4.1. Pierwsze desanty polskich spadochroniarzy w operacji „Market-Garden” ↘ 161

4.2. Obrona okrężna wokół Driel oraz tragedia podczas forsowania Renu ↘ 165

4.3. Wsparcie brytyjskiej 1 Dywizji Powietrznodesantowej i wycofanie z Oosterbeek (operacja „Berlin”) ↘ 174

4.3.1. Ogólne podsumowanie i analiza polskiej 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej 21–25 września 1944 r., operacji „Market-Garden”, Driel, Oosterbeek, operacji „Berlin” ↘ 176

4.4. Późniejsze traktowanie polskiej brygady i gen. Sosabowskiego przez marsz. Montgomery’ego, gen. „Boya” Browninga oraz Ministerstwo Wojny ↘ 181

4.4.1. Klęska pod Arnhem, odprawa w Valburgu. Czy krytyka gen. Sosabowskiego za bycie nieelastycznym i nienadającym się do bycia dowodzącym ze strony gen. Browninga była usprawiedliwiona, czy też była jego „mostem za daleko”? Dalsze oskarżenia wobec polskiego generała ↘ 204

ROZDZIAŁ 5**Dziennik działań bojowych 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej, wykonalność doktryny wojsk powietrznodesantowych, przywództwo wyższych oficerów, historyczne uwarunkowania oceny zasług polskiej brygady i gen. Sosabowskiego, zgłoszone straty i wnioski** ↘ 221

5.1. Doktryna wojsk powietrznodesantowych i powody klęski pod Arnhem ↘ 223

5.2. Dziennik działań bojowych 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej ↘ 226

5.3. Przywództwo wyższych oficerów w operacji „Market-Garden” ↘ 230

5.4. Wydarzenia po zakończeniu operacji „Market-Garden” ↘ 249

5.5. Skutki ↘ 251

5.6. Bitwa pod Arnhem — statystyki i straty ↘ 261

5.7. Podsumowanie wniosków ↘ 263

ZAŁĄCZNIKI**Załącznik 1**

Ostatnia wiadomość radiowa przesłana z Oosterbeek 24 września 1944 r. o godz. 21.14 ↘ 271

Załącznik 2

Ostatnia osobista notatka gen. Sosabowskiego napisana w Anglii przed operacją „Market-Garden” 21 września 1944 r. o godz. 9.00 ↘ 273

Załącznik 3

Depesze marsz. Bernarda Montgomery’ego do Ministerstwa Wojny z 16 października 1944 r. ↘ 275

Załącznik 4

Pismo gen. „Boya” Browninga, dowódcy I Korpusu Powietrznodesantowego, do Szefa Imperialnego Sztabu Generalnego wyrażające niezadowolenie z gen. bryg. Stanisława Sosabowskiego, z 20 listopada 1944 r. ↘ 277

Załącznik 5

Organizacja 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej w czasie operacji „Market-Garden” ↘ 281

Załącznik 6

Oświadczenia końcowe i oficjalnie zgłoszone polskie straty ↘ 288

Załącznik 7

Dziennik działań bojowych 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej oraz raport pogodowy 16–23 września 1944 r. ↘ 294

Załącznik 8

Wywiad z mjr. Tonym Hibbertem, szefem sztabu brytyjskiej 1 Brygady Spadochronowej podczas bitwy pod Arnhem ↘ 324

Załącznik 9

Wywiad z sir Brianem Urquhartem z brytyjskiej 1 Dywizji Powietrznodesantowej oraz oświadczenie uzyskane od sir Briana Urquharta ↘ 339

Załącznik 10

Mapa z oznaczonymi pozycjami brytyjskiej 1 Dywizji Powietrznodesantowej oraz polskiej 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej w Driel, wrzesień 1944 ↘ 349

Załącznik 11

Obchody 70. rocznicy udziału żołnierzy 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej w bitwie pod Arnhem ↘ 352

Załącznik 12

1 Samodzielna Brygada Spadochronowa w operacji „Market-Garden” — lista 94 spadochroniarzy poległych lub zmarłych z ran ∽ 357

Załącznik 13

Wywiad z ppor. Kazimierzem Wacławem Małachowskim, oficerem 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej i uczestnikiem bitwy pod Arnhem ∽ 367

Załącznik 14

Polscy łącznościowcy pod Arnhem i Driel, wywiad ze starszym strzelcem Józefem Wojciechowskim (Zulu) z 20 września 2014 r. ∽ 373

Załącznik 15

Modelowanie wartości informacji bojowych ∽ 379

Załącznik 16

Upamiętnienie w The National Memorial Arboretum 19 września 2009 r. ∽ 419

Załącznik 17

Ordre de bataille (Order of battle) walczących stron podczas operacji „Market-Garden” ∽ 425

1 Samodzielna Brygada Spadochronowa — Spis uczestników w operacji „Market-Garden” ∽ 443

Postscriptum... ∽ 463

Szczegółowe informacje dotyczące transportu 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej ∽ 477

Arnhem — dług hańby. Żadne kłamstwo nie może trwać wiecznie ∽ 485

Bibliografia ∽ 501

Indeks ∽ 519